

Beszélgetés Bojtár Endrével a Prágai Tavaszról
/1988/

B.: 1968-ban, cseh szakos irodalmárként, két hónapos tanulmányutat kaptam Prágába az Akadémiától. Egy hónapot áprilisban töltöttem ott, a másikat a júliusi szlavista kongresszuson. Dicsőséges bevonulásunkkor hazafelé jövet Pozsonyban tartózkodtam néhány nyugati szlavista: Robert Autyval, Roman Jakobsonnal. Aug. 21-én felkelve nem voltam benne biztos, hogy csakugyan felébredtem, mivel az ablakon kinézve szovjet tankok ágyúcsöveivel találtam magam szemben. Ez teljesen váratlanul történt, egyszerűen logikátlanak tűnt az akkorra kialakult helyzetben. '68-nak ugyanis a lázas felfutó szakasza májusig tartott. Utána csillapodtak a kedélyek, szerveződtek az intézmények, a sajtó visszafogta magát. Júliusra teljes volt a nyugalom, hogy ne legyen ürügy a beavatkozásra. A katonai agresszió az egész társadalmat váratlanul érte. A Szovjetunióknak sürgős volt, mivel egy véglegesen konszolidálódott társadalomba még nehezebb lett volna belekötni.

G.: Siettette a bevonulást, hogy a pártkongresszust szeptemberre hirdették, amely rögzítette volna az elért eredményeket.

B.: Másrészt külpolitikai okok is nagy szerepet játszottak. Az NDK-n és Lengyelországon kívül senki sem állt a bevonulást megelőzően a Szovjetunió oldalán. Ceausescu '68-ban erősen kokettált a szovjetellenességgel, Tito baráti látogatást tett Csehszlovákiában. A magyar értelmiségben is nagy remények éltek, hogy a jövőben sikerül valamilyen közép-európai közösséget kialakítani, ami valamiféle demokráciát is jelentett volna. A bevonulásnak ez a veszély is a fő oka volt. Magában Csehszlovákiában megjelentek a többpártrendszer csírái, független munkástanácsok alakultak.

G.: Naivitást tükröz a csehek bizalma a külön út járhatóságában. A Szovjetunió, a Brezsnyev-doktrina alapján ezt a területet mintegy hűbérbirtoknak tekintette.

B.: A Brezsnyev-doktrínát ekkor még senki nem ismerte. Másrészt úgy gondolták, hogy sikerrel járhatnak, ha '56-on okulva békés eszközökkel vívják ki a reformokat. '68-nak nagy tanulsága, hogy így sem megy. Ez a rendszer megreformálhatatlan. Akkor úgy tűnt, hogy a bevonulással a reformfolyamat nem ér véget. Sokan még '70-ben is hittek a győzelemben. A bevonulás után sokáig a Prágai Tavasz emberei maradtak vezető posztokon. Az értelmiség a bevonuló országok követségeivel nem állt szóba. '69-ben a külügyminisztérium felajánlotta, hogy legyenek Prágában kultúrattasé. Gondolkodási időt kértem, kinti barátaim nagy lehetőségnek tartották. Ekkor még ők voltak az irányadók, még nem rúgták ki őket az állásaikból. Akkor még úgy tűnt nekik, hogy nem dől el semmi. A csehekben az oroszokkal szemben különösen nagy, történelmileg indokolható naivitás élt.

'69 közepére a külügyminisztériummal kölcsönösen elfelejtettük egymást, mivel a csehszlovákiai helyzet megváltozott. A Tudományos Akadémia intézményeit feloszlatták, az igazgatót kirúgták, és mivel igen kevesen voltak hajlandók hűségnyilatkozatot tenni, egy ember egyszerre több funkciót is betöltött. Megkezdődött az átigazolás: átvettek valakit, kizárták, vagy kihagyták az új pártból. Barátaimat elhallgattatták, nem kaptak állást, feleségeik tartották el őket. Ez a mai napig tart, kitűnő írók, művészek, filozófusok dolgoznak gátörként, raktárosként, építőipari

vállalkozásnál. Tipikus abszurd cseh történetek, amelyekből Skvorecky dolgozott is fel néhányat Kanadában.

G.: A környező szocialista országok nagyon keveset tudtak arról, hogy valójában mi történt Csehszlovákiában, sőt '68-at máig homály fedi, azóta sem jelenhettek meg dokumentumok.

B.: Pontosan ezért a rosszulinformáltság miatt kért fel engem a Valóság szerkesztője, hogy tárgyyszerűen, bőséges idézetekkel írjam meg, hogy mi történt ebben a félévben Prágában. Ekkor még - május végén - hivatalosan is jó viszonyban voltunk Csehszlovákiával. Július végén már nem tudták leköszölni.

Tájékozódni egyedül a cseh irodalomból lehetett/lehet. Sok, főleg cseh író emigrált. Sok időbe telt míg újra megszerveződtek, újságaik lettek. Csehszlovákiában egy maroknyi csoport is csak 7-8 év után, a Charta '77 mozgalom idejére tudott talpraállni.

G.: Mennyiben állítható párhuzamba a '68-as Csehszlovákia és a mai Magyarország?

B.: Nem állítanám párhuzamba. Sokkal keserűbbek vagyunk ma, az eltelt húsz év katasztrófába sodorta ezeket az országokat. A gazdaság tönkretétele '48-tól '68-ig húsz éven át tartott, ma már ez 40 év. A háború előtt fejlett cseh ipar leépülését '68-ban még meg lehetett volna állítani. Mára a gazdaság mellé felsorakozott a környezet katasztrófája. Pl. ökológusok kimutatták, hogy ha Gabcsiková-Nagymaros elkészül, ez Pozsony pusztulását is jelentené.

A másik tényező az eszmei oldal. Ilyen próbálkozások sikerében már senki nem hisz. A lengyel események végképp bebizonyították ezeknek a módszereknek a kiúttalanságát. Ma gyökeres változásra, nem reformra van szükség. Bebizonyosodott, hogy önmagában ez a fajta szocializmus - ami sztálinizmus - megreformálhatatlan, hogy ezt egy kis ország sem tudja önmagában véghezvinni. Egyetlen esély, hogy a Szovjetunióban valóban radikális változások mennek végbe. Közben itt ezzel ellentétes uralkodócsoporthoz alakultak ki, a brezsnyevinek megfelelő vezetési módszerek érvényesülnek. Ha Szovjetunióban demokratikus vezetés került hatalomra, saját elvei ellen cselekedne, ha erőszakkal próbálná "exportálni" demokratikus elveit. Máshogyan pedig nem lehet, mert nincs jogi alapja, hogy a változást ellenzőket leváltásák.

G.: Elképzelhető-e nálunk, hogy '68-hoz hasonlóan a párt egy radikális szárnya (ha van ilyen) ragadja magához a hatalmat és hivatkozva szovjetunióbeli kedvező folyamatokra, maga vigye végbe a "forradalmat"?

B.: Talán. Egy esélynek tartom. Ha jól értem, Pozsgay azt mondja, hogy a pártnak önmagát kell korlátoznia, mert hatalommániája a semmibe vezet.

G.: '68 a brezsnyevi rendszer teljes ellenállása miatt bukott el. Most viszont éppen szovjetunióbeli demokratikus változásokra lehet hivatkozni.

B.: Nálunk a hatalom az antidemokratikus erők kezében van. Hogyan sikerül a Szovjetunióra hivatkozva ezeket az erőket demokratikus módszerekkel rávenni, hogy demokratizálódjanak, ez ma a kérdés.

G.: A szovjetunióbeli változásokkal az antidemokratikus erők elvesztették a legfőbb bázisukat.

B.: Igen, de a helyi pozíciók, erők még mindig az ő kezükben vannak, ha ezt önként nem akarják leadni senki nem kényszerítheti rá őket. A közvélemény is csak úgy tud megnyilatkozni, ahogy ők engedik, vagy amennyi bátorsága mondjuk egy-egy főszervezőnek van. Persze 20-30 év sikeres rombolás után véletlenül akad egy-egy derekasabb közöttük.

Visszatérve az előbbi gondolatra úgy gondolom, hogy Gorbacsov ezt a rendszert nem megreformálni akarja. Sokan azt mondják, hogy ez naivitás részéről, de én azt hiszem, ha valójában azt csinálja, mint amit hirdet, akkor ez sokkal radikálisabb, "forradalmi" változás. 800 éve az Aranyhorda óta ez a legnagyobb fordulat ami Oroszországban bekövetkezett. Gorbacsov nem Nagy Péter vagy Lenin folytatója, akik csak korszerűbbé akarták tenni ezt az ázsiai biradalmat. Gorbacsov logikája oda vezet, hogy ő ezt felszámolni akarja.

G.: Végezetül azt szeretnék megkérdezni, mi az, ami ön szerint a Prágai Tavasz eredményeiből megmaradt?

B.: A politikai, gazdasági vívmányokból szinte semmi. Ami jelentőset elértek és meg is maradt az Szlovákia föderalizálása.

•68-ban nyilvánvalóvá vált, hogy a társadalmi igazságtalanságok mellett egy még nagyobb feszültség létezik: a Csehország és Szlovákia közti egyenlőtlen viszony. Hogy itt két külön országról van szó, két külön hagyománnyal, két külön irodalommal, két különböző életmóddal.

A reformok Szlovákiából indult ki, (pl.: Novotny leváltása, Dubček maga is szlovák volt) de a szlovákok elsősorban a föderalizációra törekedtek. Ez a csehek kárára meg is valósult. Ezután a szlovákok kevésbé voltak radikálisak. így itt a •68 utáni megtorlás is enyhébb volt. Szlovákiában többet meg lehetett írni.

A két országrész közötti távolodás, elkülönülés, kölcsönös nemtudás ma mintha megint erősödne. Pozsonyban újabb félelmet kelt a sztálinista Jakes megválasztása.

Ami a Prágai Tavaszról igazán maradandó, az az erkölcsi hatása.

•68 mindenki számára fordulópontot jelentett, utána nem lehetett úgy élni, mint előtte. Én is ennek vagyok a betege életem végéig, mert megízleltem a szabadságot, azt hogy milyen érzés egészséges társadalomban élni. Mentem az utcán és struktúrált arcú emberek jöttek velem szemben. Körülnéztem és láttam, hogy ez egy gondolkodó ember és az a második, a harmadik is. Lehetett olvasni és ehhez nem volt elég a nap 24 órája. Minden újság más, érdekes volt. Kialakult egy emberi társadalom. Megérintett, hogy ilyen is van, ilyen is lehetne. A boldogsággal egyidőben fájdalmat is éreztem, hogy mi van itt és mi van otthon. Az egész generációmnak ez volt a közvetlen szellemi élménye. •56-ban mi még fiatalok voltunk, utólag kellett feldolgoznunk.

Végül is azt hiszem ez a legfontosabb, ami •68-ból megmaradt, nemcsak cseheknek, szlovákoknak, hanem mindannyiunknak. Keserű közép-európai tanulság.

G.: Köszönjük a beszélgetést.